

De ‘militaire’ sneeuwbal

Hoe in 1770 het stadsbestuur een overwinning boekte op de garnizoenscommandant

door Joop Kroon

Stad en garnizoen rond 1770

Eeuwenlang was Kampen een garnizoensstad, zoals vrijwel alle andere oude steden. Veel inwoners van Kampen denken dat met de komst van het Instructiebataljon in 1850 de stad voor het eerst een garnizoen kreeg. Dat is echter een misverstand. Slechts van 1840 tot 1850 heeft de stad langdurig militairen moeten ontberen. Voor 1840 waren er vrijwel permanent al dan niet bevriende troepen in de stad gelegerd. In 1767 was het garnizoen weer eens gewijzigd. Eind april was het garnizoen vervangen door een aantal compagnieën van het Regiment Infanterie op Overijssel Nassau Weilburg en twee eskadrons (compagnieën ruiters) van het Regiment Cavalerie op Holland Buys. Al met al een voor die tijd behoorlijk groot garnizoen van naar schatting ongeveer 400 man. Het garnizoen was ondergebracht in gebouwen die door de stad als kazernes ter beschikking werden gesteld. Bij kazernes moet gedacht worden aan leegstaande pakhuizen, klooster-, kerk- en schoolgebouwen, die eigendom waren van de stad of die door de gemeente van particulieren werden gehuurd. Officieren werden altijd bij burgers ingekwartierd. Het was voor de manschappen, zo werden in die tijd de militairen beneden de rang van officier aangeduid, ook mogelijk om zelf een onderkomen bij burgers te huren. Paarden werden in stallen verspreid over de stad ondergebracht. Grote kazernegebouwen zoals de Van Heutszkazerne bestonden in die tijd niet. Op de plaats waar nu de Van Heutszkazerne staat, stonden in die tijd woningen en pakhuizen. Deze pakhuizen deden mogelijk toen al dienst als kazernes.

De regimenten van het leger van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, het Staatse leger geheten, werden genoemd naar de persoon die het regiment indertijd had geformeerd en ‘in eigendom’ had. De verwijzing naar een provincie hield in dat die provincie verantwoordelijk was voor de betalingen. Het was een leger dat geheel bestond uit huurlingen. Omstreeks 1770 telde het leger ongeveer 41.000 man, georganiseerd in

ruim veertig nationale regimenten, zes Duitse en zes Zwitserse regimenten. Het vullen van de nationale regimenten met huurlingen lieten de commandanten over aan de kapiteins compagniescommandanten. De nationale regimenten bestonden trouwens voor bijna de helft ook uit vreemdelingen.

Kampen telde rond 1770 ongeveer 6000 inwoners en die woonden vrijwel allen binnen de stadsmuren. De stad werd bestuurd door een raad van tien schepenen en vier raden, waarbij bij toerbeurt twee schepenen optraden als president van de raad. Zij werden meestal aangeduid als president maar ook werden zij burgemeester genoemd. Het was voor het stadsbestuur ofwel de magistraat een zaak van voortdurende zorg dat er een garnizoen in de stad was gelegerd. Niet alleen om economische redenen maar vooral met het oog op de veiligheid van de stad was een garnizoen van groot belang. De duur van het verblijf van een garnizoen varieerde van enkele maanden tot enkele jaren. Het stadsbestuur moest dan ook regelmatig in actie komen als het garnizoen of een deel ervan vertrok en het onzeker was of er nieuwe troepen konden worden verwacht. Niet zelden ging dan een der burgemeesters de zaak van de stad bepleiten bij de stadhouder die tevens opperbevelhebber was en bij de Raad van State.

Dat een garnizoen ook wel voor overlast zorgde lijkt voor de hand liggend, maar in de notulen van de vergaderingen van de raad wordt daarvan nauwelijks gewag gemaakt. Vrijwel zeker zullen drank en prostitutie hun invloed op het gedrag van de militairen hebben gehad, maar de burgers waren daaraan gewend en namen dat voor lief. De militaire gemeenschap was een wereld op zich en er waren nauwelijks contacten tussen de commandant met zijn officieren en de magistraat. Beide groepen waren zich zeer bewust van hun status en men duldde geen inmenging in elkanders bevoegdheden. Zo had de stad de bevoegdheid om een nieuw garnizoen pas in de stad toe te laten als de officieren een eed van trouw aan de stad en de provincie hadden afgelegd. Dit ritueel vond meestal plaats buiten de Venepoort ten overstaan van een der burgemeesters en een secretaris. Kwam het nieuwe garnizoen per schip aan, wat een enkele maal gebeurde, dan gebeurde het in de omgeving van de Vispoort.

‘Wij beloven en zweren met onze onderhebbende Compagnien deze Stad en Magistraat van dien gehouw en getrouw te wezen, deselve getrouwelijk te dienen en te gehoorzaamen in ’t geen zij luiden tot houdenisse, dienst en rust haarer Stede ende naamentlijk jegens oproer en seditie (onlusten) van den Volcke bevelen zullen, onver-

minderd nogtans de bevelen die de Heeren Staten dezer Provincie ofte derzelve gecommiteerde Raaden aan ons zouden mogen geven en onverminderd dan ook nog de ordres welke van wegens den Heere Prince Erfstadhouder als Capitein en Admiraal Generaal etc. etc. etc. aan ons zoude mogen gegeven worden. Zo waarlijk moet ons God almachtig helpen.'

Formulier van eed voor de 'militie alhier in Guarnisoen zullende koomen', zoals in 1770 gebruikt.

In het algemeen respecteerden de magistraat en de officieren elkaar, slechts heel zelden ging het mis. Zoals in januari 1770, toen een onbenulige gebeurtenis een hoogoplopende twist veroorzaakte tussen het plaatselijke militaire gezag en de magistraat.

Een sneeuwbal met gevolgen

Het is vrijdag 12 januari 1770 en het heeft die dag gesneeuwd. Aan het eind van de dag krijgt een der burgemeesters bezoek van een officier van het garnizoen die hem namens de garnizoenscommandant, kolonel G.A.C. van Keppel, komt melden dat ongeveer een half uur geleden een zekere Willem van Dalen door kapitein Stuilen in de militaire hoofdwacht was gevangen gezet en dat de garnizoenscommandant zich de volgende dag op het stadhuis zal vervoegen om de zaak te bespreken. De officier vertelt wel de reden van de arrestatie, namelijk dat Van Dalen een sneeuwbal naar genoemde kapitein zou hebben gegooid. Willem van Dalen is een bekende stadgenoot, hij vervult tijdelijk de functie van 'stadstimmerbaas' en heeft uit dien hoofde het toezicht op de stadsbruggen. Hij is, zoals de volgende dag blijkt, die namiddag op weg naar de 'lange IJsselbrug' om deze te inspecteren, want er is veel drijfijis in de rivier. In de Sint Jacobssteeg wordt Van Dalen door een paar kinderen met sneeuwballen bekogeld. Als hij de Oudestraat oversteekt om via de Melksteeg zijn weg te vervolgen maakt hij een sneeuwbal om die naar de kinderen te gooien. Hij verandert echter van gedachten als hij even verder in de richting van de Plantage een groepje burgers ontwaart, waaronder een bekende van hem. De sneeuwbal is nu bestemd voor het groepje bekenden, maar zijn timmermansoog laat hem in de steek en de sneeuwbal zeilt over het groepje in de richting van een daar lopende militair. Of de sneeuwbal de militair treft, blijft ook in het vervolg van het verhaal onduidelijk. In ieder geval komt er wel een reactie van de betreffende militair, naar later blijkt, is dat kapitein Stuilen van het infanterie-

regiment. De kapitein versnelt zijn pas, loopt de Melksteeg in, trekt zijn degen en grijpt Van Dalen vast onder het uitspreken van de woorden: *'Staan keerel, wat bent gij voor eenen'*. Ondertussen is een andere officier genaderd en samen brengen zij Van Dalen naar de militaire hoofdwacht. Voor zover valt na te gaan stond de militaire hoofdwacht aan de Oudestraat tussen Marktgang en Karpersteeg. De stedelijke hoofdwacht stond eveneens aan de Oudestraat, op de plek waar nu het postkantoor staat.

De volgende dag, zaterdagochtend, komt kolonel Van Keppel zelf bij de burgemeester op bezoek en doet zijn beklag. Wie van de twee burgemeesters de overste te woord staat is niet bekend. In de betreffende periode zijn Luijer Egbert Daendels en Hendrik Lodewijk van de Merwede de beide burgemeesters. Van Keppel heeft kort daarvoor Van Dalen uit arrest ontslagen maar daarmee is de kous niet af. Hij deelt de burgemeester mee dat kapitein Stuilen zich zeer beledigd voelt, dat de sneeuwbal *'den Capitein vol op den hoed'*, heeft geraakt en deze zich bij hem daarover had beklaagd. De commandant verzoekt daarom genoegdoening en eist maatregelen opdat in het vervolg *'[...] de officieren vrij en ongemolesteert de publicqe straten passeeren konden.'* Na het gesprek licht de burgemeester de raad in. De reactie van schepenen en raden is tegenovergesteld van die van Van Keppel. Het gaat de raad niet om de beledigde kapitein. De gehele raad vraagt zich af of er geen inbreuk is gepleegd op het autonome recht van het stadsbestuur, namelijk het recht om een burger tevens inwoner van de stad te mogen arresteren. Na ampele discussie besluit men de commandant te verzoeken nadere bijzonderheden te verstrekken en verder zal de raad zelf ook inlichtingen laten inwinnen.

Twee dagen later worden de rollen omgekeerd. Een der twee burgemeesters heeft dan een nader onderzoek laten instellen. Dan wordt ook duidelijk wie de andere officier is die assistentie heeft verleend bij de arrestatie van Van Dalen. Het is kapitein Van Dongen van het Regiment van Stad en Lande (de latere provincie Groningen), die mogelijk voor korte tijd in de stad is, want er is geen onderdeel van dat regiment in garnizoen. Verder blijkt dat Van Dalen fel heeft geprotesteerd en zich heeft beroepen op zijn *'burgerrecht'*. Schepenen en raden voelen zich, nu zij meer weten over het voorgevallene, op hun beurt beledigd. Zij zijn het er snel over eens dat de garnizoenscommandant erop moet worden gewezen dat de kapiteins hun boekje ver te buiten zijn gegaan. Immers het recht om burgers te (laten) arresteren komt uitsluitend toe aan schepenen en raden. De raad is van mening dat zij van

'Vol op den hoed'. Een voorbeeld van een officier in tenue rond 1780.

(Koninklijk Nederlands Leger- en Wapenmuseum
Generaal Hoefer, Delft)

de commandant '[...] *eene behoorlijke Satisfactie moeten vorderen en erlangen.*' Verder zal zij na ontvangst van excuses en nadere informatie over het voorval zich verder over de klacht van de kapitein beraden. Hier moet de garnizoenscommandant het mee doen.

Weer twee dagen later, het is dan woensdag 17 januari, komt de kwestie in de raad opnieuw aan de orde. De burgemeester doet verslag van het onderhoud dat hij de vorige dag met de commandant heeft gehad. Dat gesprek heeft geen resultaat gehad en de zaak is daarmee niet de wereld uit. Integendeel, de commandant heeft op geen enkele wijze begrip getoond voor het standpunt van de raad en wil het besluit van de raad op schrift hebben '[...] *ten eijnde zijne procedure daarna te kunnen reguleeren.*' De raad beslist hierop dat de burgemeester wederom met de commandant moet gaan praten en hem ervan moet proberen te overtuigen dat de raad de zaak zeker niet op de spits wil drijven en met een simpele verontschuldiging

genoegen zal nemen. Maar het venijn zit in de staart, want mocht de commandant hier niet op ingaan dan zal de raad '[...] *zig verplicht vinden, om zig direct aan Zijne Hoogheid, den Here Prince Erfstadhouder te moeten adresseren, ten einde bij Hoogstdenzelven de Hun verschuldigde Satisfactie te mogen bekomen.*'

Reeds de volgende dag ontvangt de burgemeester de commandant, maar het onderhoud leidt tot niets. De commandant ziet niets in een '*satisfactie à l'amiable*' en eist de door hem geschreven stukken terug, hetgeen door de

burgemeester wordt toegezegd. Diezelfde ochtend wordt de raad ingelicht en de aanwezigen pakken onmiddellijk de handschoen op. Men zal zich schriftelijk tot de stadhouder wenden en hem verzoeken de beide kapiteins te corrigeren. De beide burgemeesters en de jongste secretaris zullen de brief ontwerpen.

De drie laten er geen gras over groeien en op 20 januari stemt de raad in met de brief van de hand van secretaris Jacob Abraham de Mist. Hij heeft 26 pagina's nodig om de stadhouder de zaak duidelijk te maken. Verder worden nog negen op de zaak betrekking hebbende stukken bij de brief gevoegd. De brief is gericht *'Aan Zijne Doorlugtigste Hoogheijd, Den Here Prince van Orange en Nassau, Erfstadhouder, Capitain Generaal en Admiraal der Vereenigde Nederlanden.'* De Mist legt de nadruk op het wederrechtelijk vastzetten van Van Dalen. Deze omschrijft hij als *'een van onse bekende Groot-burgen, onzen dienaar, een jongman van een stil en zedig burgerlijk gedrag agtewintig jaren oud [...]'*, die door twee kapiteins is overmeesterd en die hem uiteindelijk *'smadelijk in de Militaire Hoofdwagt stoten en aldaar als een criminelen gevangene opsluyten en bewaren'*. Hij benadrukt ook dat alles heeft plaatsgevonden onder het oog van een groep burgers *'die zulk een schouwspel nimmer in onzen stad hadden gezien.'* Hij omschrijft de kern van de zaak als volgt: *'[...] dat niet alleen het hoog en wettig gezag openlijk is aangetast maar ook de regten onzer goede burgeren en ingezetenen zijn gekrenkt en benadeelt'*. Ook benadrukt De Mist dat het alleen aan de burgemeesters is voorbehouden burgers te (laten) arresteren en dan nog alleen als de misdaad *'notoir'* is en er kans is dat de misdadiger de stad ontvlucht. *'Dit Stadregt is eeuwen lang bij onze voorvaders in gebruyk geweest ende het welk wij nog ten huijdigen dage heijliglijk observeeren'*. Natuurlijk geldt dit niet als er sprake is van een zwaar delict waarbij iemand gedood of ernstig gewond wordt. De Mist gaat zelfs zover te schrijven dat de twee officieren door hun onrechtmatig optreden een burgerlijk oproer hadden kunnen veroorzaken, maar dat de rust en kalmte van Van Dalen dit vrijwel zeker heeft voorkomen. Hij doet verder een poging om aan te tonen dat de zaak door kapitein Stuilen is opgeblazen en dat het gooien met sneeuwballen *'een zeer innocent vermaak onder onze landslieden is, en waar mede zelfs eenige Officieren van dit Guarnisoen dien zelfden agtermiddag op de Plantage zig hebben geamuseerd.'* Bovendien vinden de opstellers van de brief dat de stad veel meer reden heeft om verontwaardigd te zijn, *'dewijl het gezag onser regeeringe, en de regten en vrijheden onser burgeren door de overhaastige demarsches van beide meergemelde Capitainen*

aangetast en gelaedeerd zijn geworden.’ De brief eindigt ermee dat de schrijvers de kwestie ‘bij dezen in den Schoot van Uwe Hoogheid nederleggen; met zeer eerbiedig verzoek, dat Uwe hoogheid voorschrevene Officieren wegens voorverhaalde excessen wil gelieven te corrigeeren, en ons deswegens eene eclatante satisfactie doen erlangen [...]’.

De (on)verwachte afloop

Nog in de maand januari ontvangt de magistraat antwoord op het schrijven aan de stadhouder. De brief is gedateerd 25 januari 1770 en beslaat één pagina. Uit het antwoord blijkt dat Van Dalen reeds op de avond van 12 januari uit de militaire hoofdwacht is vrijgelaten. Verder laat de stadhouder zich ondubbelzinnig uit over de bevoegdheid van de kapiteins om Van Dalen vast te zetten, namelijk ‘[...] ten einde de twee Capiteinen, bij Ue. Missive gemeld, te doen reprimendeeren wegens het brengen van den gemelden burger naar de hoofdwagt, als zijnde een zaak beneeden hun character.’ De brief eindigt met ‘Ue

De Plantage ca. 1750. Gewassen pentekening van Jan de Beyer (Gemeentearchief Kampen).

goedwillige Vriend, (get) W.Pr. van Orange, ter Ordonnantie van Zijne Hoogheid (get) F.J. de Larreij.'

In de notulen van de vergaderingen van schepenen en raden van februari en maart is de brief niet vermeld noch wordt er verder over de zaak iets geschreven. We mogen aannemen dat de brief bij het stadsbestuur in goede aarde is gevallen en dat men het wijs heeft geacht er verder het zwijgen toe te doen. Hoe de zaak in de militaire kanalen is afgewikkeld is onbekend. Mogelijk heeft de commandant het voorval aangegrepen om zijn officieren nog eens op het hart te drukken dat zij het stedelijk gezag over de burgerij hadden te respecteren. Wel is bekend dat de compagnieën infanterie van het garnizoen, na een verblijf van bijna drie jaar, begin april 1770 naar Zwolle zijn vertrokken alwaar de rest van het bataljon in garnizoen was.

De hiervoor beschreven gebeurtenis, eigenlijk een anekdote, geeft goed weer hoe in de tijd van de Republiek zowel de burgerlijke als de militaire autoriteiten zich bewust waren van hun gezag, ofwel op hun strepen stonden. Verder is het opvallend in welk een korte tijd de zaak zich heeft afgespeeld, inbegrepen de briefwisseling tussen Den Haag en Kampen. Zeer waarschijnlijk is de brief door De Mist of een der burgemeesters persoonlijk naar Den Haag gebracht en heeft de bringer aldaar op antwoord mogen wachten. De afloop is misschien ook wel verrassend, namelijk dat stadhouder Willem V, als opperbevelhebber van het Staatse leger, zijn officieren geen gelijk heeft gegeven.

Het bovenstaande is ontleend aan de volgende bronnen: Gemeentearchief Kampen, Oud archief inv.nrs. 34, 157 en 230.